

پیش‌انگاره‌های
انسان‌شناختی
علم سلوک

علی‌فضلی

www.ketab.ir

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
انتهی به آشناس

پیش‌انگاره‌های انسان‌شناختی علم سلوک

علم عقلی

ستادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

نادر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۳۹۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب

سرشناسه: فضلی، علی، ۱۳۵۲.

عنوان و نام پدیدآور: پیش‌انگاره‌های انسان‌شناختی علم سلوک / علی فضلی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۳۲۸ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۴۱۹-۵

وضعیت فهرست‌نویسی: فبیبا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: انسان (عرفان).

موضوع: * (Man) Mysticism.

موضوع: عرفان.

موضوع: Mysticism.

موضوع: اخلاق عرفانی.

موضوع: * Mystical ethics.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ پ/ف/۲/ ۲۸۷ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۸۳

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۳۳۹۷۸

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۳۳۴۱ - ۸۸۵۰۵۴۰۲

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۵	آغاز سمسری
۱۵	الف) تبیین موضوع
۱۷	ب) پرسش اصلی
۱۷	ج) پرسش‌های فرعی
۱۷	د) ضرورت تحقیق
۱۸	ه) روش تحقیق
۱۸	و) هدف‌ها و فایده‌های تحقیق
۱۹	ز) نوآوری‌های تحقیق
۲۱	فصل اول: ماهیت، ساختار، روش و ضرورت انسان‌شناسی سلوکی
۲۳	گفتار اول: ماهیت و تاریخچه انسان‌شناسی سلوکی
۲۵	فراز اول: تاریخچه انسان‌شناسی سلوکی
۲۸	فراز دوم: نظام‌واره انسان‌شناسی سلوکی
۳۳	گفتار دوم: روش انسان‌شناسی سلوکی
۳۴	فراز اول: تجربه سلوکی
۳۶	فراز دوم: تعبیر سلوکی
۴۲	گزار این گفتار
۴۳	گفتار سوم: ضرورت انسان‌شناسی سلوکی
۴۷	گزار این گفتار

۴۹	فصل دوم: تبیین موضوع انسان‌شناسی سلوکی
۵۱	گفتار اول: حقیقت وجودی قلب
۵۴	فراز اول: چگونگی تکون حقیقت قلبی
۵۷	فراز دوم: ماهیت و خصایص قلب
۵۸	الف) احدیت جمعی قلب
۶۱	ب) برزخیت صورت قلبی
۶۳	ج) تقلب صورت قلبی
۶۶	د) سعه امتدادی صورت قلبی
۶۸	گزار این گفتار
۷۱	گفتار دوم: بیعہ مزاجی قلب
۷۲	فراز اول مزاج عنصر
۷۹	فراز دوم: مزاج حیوانی
۸۸	گزار این گفتار
۹۱	فصل سوم: مراتب وجودی - سلوک انسان‌شناختی
۹۳	گفتار اول: قلب و بدن
۹۴	فراز اول: تأثیر علوم قلبی بر اعمال بدنی
۹۶	فراز دوم: تأثیر اعمال قلبی بر اعمال بدنی
۹۸	فراز سوم: تأثیر اعمال بدنی بر اعمال قلبی
۹۹	فراز چهارم: تأثیر اعمال بدنی و قلبی بر علوم قلبی
۱۰۳	گزار این گفتار
۱۰۵	گفتار دوم: مقامات قلبی
۱۰۶	فراز اول: قلب نفسی
۱۰۸	فراز دوم: قلب حقیقی جامع
۱۰۹	فراز سوم: قلب روحی قابلی
۱۱۲	فراز چهارم: قلب جامع برزخی
۱۱۴	فراز پنجم: قلب احدی جمعی
۱۱۶	گزار این گفتار

- ۱۱۷ ..... گفتار سوم: وجوه قلبی
- ۱۱۹ ..... فراز اول: وجه حسی
- ۱۲۰ ..... فراز دوم: وجه مثالی
- ۱۲۲ ..... فراز سوم: وجه روحانی
- ۱۲۳ ..... فراز چهارم: وجه سری
- ۱۲۵ ..... فراز پنجم: وجه جامع
- ۱۲۶ ..... گ: از این گفتار
- ۱۲۹ ..... شمار چهارم: لطائف قلبی
- ۱۳۵ ..... فراز اول: سلفه سبع
- ۱۳۷ ..... اول: طبابت
- ۱۳۸ ..... دوم: تربیت
- ۱۵۱ ..... فراز دوم: لطیفه هفت
- ۱۵۳ ..... اول: طبابت
- ۱۵۷ ..... دوم: تربیت
- ۱۵۸ ..... الف) معرفت
- ۱۵۹ ..... ب) موقعیت
- ۱۵۹ ..... ج) عادت
- ۱۶۲ ..... فراز سوم: لطیفه عقل
- ۱۶۵ ..... اول: تعلیم عقل
- ۱۶۶ ..... دوم: تربیت عقل
- ۱۶۷ ..... فراز چهارم: لطیفه قلب
- ۱۷۱ ..... اول: خصیصه شهود تفصیلی حقایق
- ۱۷۳ ..... دوم: خصیصه تقلب
- ۱۷۹ ..... فراز پنجم: لطیفه روح
- ۱۸۲ ..... اول: تجرد و تقسیم آن به تجرد وجودی و سلوکی
- ۱۸۳ ..... الف) تجرد سلوکی در وادی اخلاقیات
- ۱۸۴ ..... ب) تجرد سلوکی در وادی تعینات
- ۱۸۶ ..... ج) تجرد سلوکی در وادی مشاهدات

- ۱۸۷..... دوم: شهود جمعی.....
- ۱۸۸..... سوم: ادراک حضور خدا.....
- ۱۹۰..... فراز ششم: لطیفه سز.....
- ۱۹۷..... فراز هفتم: لطیفه خفی و اخفی.....
- ۲۰۲..... اول: مناسبات لطائف با مراتب ذکر.....
- ۲۰۲..... دوم: مناسبات لطائف با مراتب ایمان.....
- ۲۰۳..... سوم: مناسبات لطائف سبعه عرفانی با مراتب سبعه نفسی فلسفی.....
- ۲۰۴..... چهارم: مناسبات لطائف با اسفار اربعه.....
- ۲۰۵..... پنجم: مناسبات لطائف با منازل.....
- ۲۰۷..... گزاین گفتار.....
- ۲۱۱..... فصل چهارم: مسائل تاریخی انسان‌شناسی سلوکی.....
- ۲۱۷..... گفتار اول: سببیت قلبی در فرهنگ دینی.....
- ۲۲۴..... گزار این گفتار.....
- ۲۲۵..... گفتار دوم: منطقه نفسانی و منطقه روحانی حقیقت قلبی.....
- ۲۲۵..... فراز اول: ماهیت منطقه نفسانی.....
- ۲۳۱..... فراز دوم: ماهیت منطقه روحانی.....
- ۲۴۸..... گزار این گفتار.....
- ۲۵۱..... گفتار سوم: جنود حقیقت قلبی.....
- ۲۵۲..... فراز اول: ماهیت جنود حقیقت قلبی.....
- ۲۵۴..... فراز دوم: اقسام جنود حقیقت قلبی.....
- ۲۵۵..... تقسیم جنود به جنود ظاهری و باطنی.....
- ۲۵۵..... تقسیم جنود باطنی به ارادی، تحریکی؛ ادراکی و خصالی.....
- ۲۵۶..... تقسیم جنود خصالی به جنود عقل و جهل.....
- ۲۵۷..... تقسیم جنود عقل به جنود اخلاقی و سلوکی.....
- ۲۶۵..... فراز سوم: جایگاه جنود حقیقت قلبی.....
- ۲۶۸..... گزار این گفتار.....
- ۲۶۹..... گفتار چهارم: اطوار حقیقت قلبی.....
- ۲۷۰..... فراز اول: نفس نباتی (طور طبعی).....

۲۷۱	فراز دوم: نفس حیوانی (طور نفسی)
۲۷۲	فراز سوم: نفس نطقی قدسی (طور روحی)
۲۷۳	فراز چهارم: نفس الهی (طور سزی)
۲۷۶	فراز پنجم: عقل (طور عقلی و قلبی)
۲۷۷	گزار این گفتار
۲۷۹	خاتمه و نتیجه گیری
۲۸۷	کتابنامه
۲۸۷	۱. فارسی
۲۹۰	۲. عربی
۳۰۳	فهرست آیات
۳۰۹	فهرست روایات
۳۱۳	فهرست اشعار
۳۱۵	نمایه
۳۲۳	نمایه موضوعی

بیشگفتار

در پرتو یروزی، انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرفعی و نجات‌بخش آدمی در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم وحیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روحی‌مستیمی آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مسلک‌های بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، تری پرویی و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فرج حوا شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری حسب‌الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های: «معرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «حقیق فهم دین» است، برای تحقق هدف‌های زیر فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازبینی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی فلسفه، مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و تدبیر و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهه‌های القایی در امور عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

در راستای تحقق هدف‌های فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح و تأسیس آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان علمی دین‌پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

«پیش‌انگاره‌های انسان‌شناختی علم سلوک» اثری است با این پرسش‌ها که مبانی انسان‌شناختی علم سلوک چیست؟ ماهیت، ضرورت و غایت انسان‌شناسی در علم سلوک چیست؟ حقیقت انسانیه در انسان‌شناسی سلوکی چیست؟ مراتب عنصری و تجردی حقیقت انسانیه چیست؟ لطائف، وجوه و مقامات موجود در حقیقت انسانیه چیست؟ ساختار انسان‌شناسی سلوکی در

سنت دینی چیست؟

این اثر کوشید در راستای اعتلای علم سلوک چند گام نو بردارد تا تحفه‌ای به پیشگاه عرفان‌پژوهان تقدیم نماید:

- ساختاری منتظم از انسان‌شناسی سلوکی در سنت عرفانی با موضوع حقیقت قلبی و مسائل شنون، اطوار، وجوه و مقامات آن حقیقت؛

- ساختاری منتظم از انسان‌شناسی سلوکی در سنت دینی با موضوع حقیقت قلبی که مسائل آن عبارت‌اند از: منطقه نفسانی و منطقه روحانی، ماهیت جنود قلبی موجود در این دو منطقه و تقسیم آن جنود به عقلی و جهلی و اطوار حقیقت قلبی.

- تبیین بر سرانته و سر پژوهش در انسان‌شناسی سلوکی؛

- استخراج مؤلفه‌ها و هر یک از لطائف هفت‌گانه یا هشت‌گانه و تبیین هر

یک به عنوان قوای سلوکی

- تأثیر متقابل علوم و اعدال (دورها) کردارها) از حیث سلوک؛

- بیان اقسام ثقلب و تجرد در عرفان و سلوک؛

- بیان اقسام جنود عقلی در فرهنگ دینی؛

- واگشایی رابطه انسان‌شناسی با منازل سلوکی، اسفار اربعه و مراتب

هستی.

محقق این اثر جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید فضل‌الله است که دارای دکترای تصوف و عرفان اسلامی بوده و استادیار گروه عرفان‌پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی می‌باشند و در راستای عرفان‌شناسی افزون بر مقالات علمی، چندین کتاب پژوهشی مانند: هستی‌شناسی عرفانی از دیدگاه میرزا هاشم اشکوری، علم سلوک، درآمدی بر عرفان عملی در اسلام، حیثیت تقییدی در حکمت صدرایی، فلسفه عرفان (ماهیت و مؤلفه‌ها) و معیار سنجش گزاره‌های شهودی- وجودی را منتشر کرده‌اند که به لطف خدا و مدد ولی عصر اثر یادشده نیز به کارنامه پژوهشی ایشان افزوده شد. توفیقات محقق فرهیخته را از خدای سبحان خواستاریم.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه عرفان و ارزیابان محترم دکتر محمد فنایی اشکوری و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر بهرام دلیر و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسنولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی نموده، توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم و از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرها و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری کنند.

گروه عرفان

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی